

BISERICA ȘI STATUL ÎN MODERNITATEA RĂSĂRITULUI EUROPEAN

Conf. univ. dr. habil. Cristian Vasile PETCU

Universitatea Ovidius Constanța;

Membbru asociat: Academia Oamenilor de Știință din România

cv.petcu@yahoo.com

ABSTRACT: Church and State in Eastern European Modernity.

The emancipation of the Orthodox states in which the population has become aware that they constitute nations that are part of the modern European concept highlights the fact that this characteristic does not coincide with the existence of a Church that collaborates with the State, nor does it refer to a church that is confused with a nation. Historical reality reveals different aspects of this relationship. Therefore, in order to shed light on the relationship between Church and State and how the relationship between them was and remains marked by globalization in the Christian-Orthodox space of Europe, a presentation of how the pre-modern and modern historical periods is necessary they shaped them, engraving two major features: the church-state relationship and the development of the political and religious culture of the respective geographical and historical areas. Therefore, what gives the unity of the relationship between Church and State in the Orthodox world and constitutes the common argument of our research, resides in the common past of Byzantine origin and not in political influences, constitutional values or the provisions of current state laws.

Keywords: *Church, state, nation, modernization, emancipation*

Relația dintre Biserică și Stat

Pentru a pune în lumină relația dintre Biserică și Stat și modul în care raportul dintre ele a fost și rămâne marcat de globalizare¹ în spațiul creștin-ortodox al Europei, este necesară o prezentare a modului în care peri-

1 Ioan-Gheorghe Rotaru, "Globalization and its effect on religion", *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (eds.), Les Arcs, France, Iarsic, 2014, vol. 1, nr. 1, pp. 532-541.

oadele istorice pre-modernă și modernă le-au modelat, gravându-le două trăsături majore: relația biserică-stat și dezvoltarea culturii politice și religioase a respectivelor zone geografice și istorice.

Prima caracteristică majoră se referă la înființarea de Biserici care aparțin unui stat în partea de răsărit a Europei. Aceste Biserici au fost în mare parte modelate după bisericile luterane, a căror existență se baza în cea mai mare măsură pe sprijinul monarhilor europeni. Tiparul acestei paradigme pentru lumea ortodoxă este reprezentat de Rusia unde, în urma Sinoadelor din 1666–1667, ierarhia Bisericii a devenit strâns legată de imperiu². Imperiul a înființat în mod special un departament separat responsabil de gestionarea întinselor moșii ale Bisericii.

De la începutul secolului al XVIII-lea Petru cel Mare a gândit un program de reorganizare a Bisericii ale cărui reforme, mai exact în 1721 reformele au transformat ierarhia ecleziastică într-un departament subordonat administrației imperiale. Noua structură bisericească funcționa sub conducerea unui Consiliu episcopal aflat sub îndrumarea unui general în retragere din corpul militar ce se conforma deciziilor³. Biserica Ortodoxă Rusă își va desfășura astfel activitatea și autoritate timp de două veacuri, continuând și în noua dimensiune să își articuleze lucrarea ideologiei imperiale care propovăduia ideea unei Rusii sfinte ce se va năruți în 1917, când, în mod paradoxal, o revoluție marcată de ateism va readuce la viață, în numele istoriei Patriarhia Moscovei.

Modelul luteran a reprezentat, de asemenea, forța creatoare care a inspirat în 1833 proclamarea autonomiei Bisericii Ortodoxe a Greciei de către regele german Friedrich Ludwig von Wittelsbach, cunoscut ca Otto al Greciei⁴. De acum, Biserica grecească devenea o ramură din trunchiul statului grec, iar episcopii răspundeau direct autorităților politice ale vremii. Aceste schimbări au reprezentat sursa unor ample dispute publice în interiorul Bisericii, frământări care au fost rezolvate abia în 1850, atunci

2 Victor Roudometof, „Church, State, and Political Culture in Orthodox Christianity”, Printed from the Oxford Research Encyclopedia, Politics (oxfordre.com/politics), (c) Oxford University Press, 2019, pp.1-24, p. 8.

3 D. Pospelovsky, *The Orthodox Church in the history of Russia*, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, NY, 1998, pp. 111–112.

4 Victor Roudometof, „Church, State, and Political Culture in Orthodox Christianity”, p. 10.

când Patriarhia Ecumenică de la Constantinopol a emis un *Tomos* prin care recunoștea autocefalia Bisericii Greciei⁵.

În acest context, ne apare ca fiind de remarcat faptul că doar Patriarhia Ecumenică, cu sediul în actualul Istanbul, capitala lumii otomane și fostul Constantinopol *bizantin*, conferea recunoașterea unei Bisericii cu caracter național. Acest aspect pune în evidență modul în care Ortodoxia își revendică autenticitatea istorică prin raportarea noilor sale structuri naționale unor origini străvechi prin intermediul și autoritatea unei administrații statale cu origini religioase distincte și chiar secularizate, deoarece, deși Patriarhia Ecumenică oferă identitatea ortodoxă în virtutea faptului că este continuatoarea vechii creștinătăți bizantine, autoritatea cu care exercită aceste recunoașteri este o calitate istorică rezultat din paradigma lumii otomane, precedenta formă de organizare a Statului Turc de azi. Cu alte cuvinte, recunoașterea unei Biserici naționale răsăritene se realizează nu prin relaționarea cu alte credințe religioase ori printr-un dialog ecumenic, ci prin recunoașterea ei de către autoritatea ori structura a unui stat, în cazul de față, chiar de o altă religie. De asemenea observăm că girul obținut astfel este cu atât mai veridic cu cât vine din partea unei formațiuni statale a cărei reputație istorică, politică, economică, militară sau științifică este recunoscută și acceptată la nivel global, cum a fost Imperiul Otoman. În acest context globalizarea, din perspectiva conexiunilor pe care Biserica și Statul le-au dezvoltat, este receptată ca un mănunchi de concepte și de idei care, potrivit interpretărilor istorice concluzionează cu referire la dimensiunile de tip social, cultural sau economic într-un spațiu etatizat, ca temei pentru conflictele pe care le generează. Formarea unor state independente în răsăritul Europei, în care majoritățile religioase de credință ortodoxă au primat, a justificat și perpetuat utilizarea acestui tipar, motiv pentru care, în veacul XX, state precum: Bulgaria, Serbia sau România și-au edificat spații ecleziastice cu identități distincte față de celelalte Biserici autocefale a căror identitate era deja recunoscută⁶.

În aceste state – îndeosebi în cele care au intrat sub tutela ideologiei comuniste din perioada de după 1945 – Biserica a fost formal și informal constrânsă să se supună autorităților seculare. În URSS, în forma sa de dinainte de cel de-al Doilea Război Mondial, după cum vedem și în Albania

5 *Ibidem.*

6 *Ibidem.*

comunistă postbelică, regimurile autoritare au persecutat intensiv structura Bisericii, închizând în lagăre de concentrare un imens număr de clerici⁷. Însă, în URSS-ul de după cel de-al Doilea Război Mondial, cum de altfel s-a întâmplat în majoritatea statelor comuniste est-europene, conducerea de partid a practicat persecuțiile împotriva Bisericii doar față de membrii acesteia care deranjau ideologia de stat. Altfel, în mod tacit, s-a păstrat o relație oarecum simbiotică care a perpetuat prezența unor excepții, precum vedem în Biserica Ortodoxă a Ciprului, unde, de la dobândirea autocefaliei din 1571, sub influența puterilor imperialiste și colonialiste, s-a dezvoltat o relație extrem de conflictuală cu autoritățile britanice de după 1878⁸. Datorită acestor tensiuni, britanicii au pus Biserica Ortodoxă în afara controlului autorităților publice, separând efectiv Statul de Biserică. Astfel, în Cipru întâlnim, din punct de vedere istoric, singurul exemplu de țară ortodoxă ce poate fi considerată un model istoric în care Biserica are o autocefalie ce nu depinde de recunoașterea Statului⁹.

A doua caracteristică majoră se referă la emanciparea statelor ortodoxe în care populația a devenit conștientă că constituie națiuni care fac parte din conceptul european modern. Este necesar să subliniem că această caracteristică nu coincide cu precedentă, deoarece existența unei Biserici care conlucrează cu Statul nu înseamnă, în niciun caz, că această Biserică are legătură cu o națiune.

Realitatea istorică relevă diferite aspecte ale acestei relaționări. Astfel, după cum ne arată istoria, în Rusia Biserica a slujit Sfântului Imperiu Rus în care țarul era liderul ei spiritual și, astfel, imaginea Bisericii devenea imaginea națiunii, pe când în țările ortodoxe din Europa răsăriteană, unde naționalismul s-a răspândit inegal din punct de vedere geografic, nu putem vorbi despre o situație similară. De altfel, dacă în Rusia nu ar exista naționalismul rus, nu ar exista nici societatea civilă¹⁰ prin care oamenii se articulează și negociază cu autoritatea statului. În Rusia imperială, cultul țarului, ca monarh absolut rânduit în mod divin, includea toate elementele și considerațiile politice și religioase.

7 *Ibidem.*

8 *Ibidem.*

9 *Ibidem.*

10 R. Bendix, *Kings or people? Power and the mandate to rule*, University of California Press, Berkeley, 1978, pp. 515–564.

Conceptul de națiune din Rusia imperială a fost înlocuit de comunismul sovietic prin crearea unei structuri federale unde regimul sovietic a contribuit în mod tacit la conștientizarea legăturilor teritoriale dintre oameni și naționalitate, fără a favoriza însă înființarea de biserici naționale independente, motiv pentru care politicile duse față de Biserica Ortodoxă Rusă au oscilat până la extremele dintre toleranță și persecuție. Însă, după 1991, statele-națiune care și-au câștigat identitatea după perioada post-sovietică, precum: Țările Baltice, Moldova, Ucraina sau Belarus, după caz, au continuat ori au reluat procesul de renaștere și consfințire a sentimentului național modern de stat-națiune.

Spre deosebire de această experiență istorică recentă, statele-națiune care au apărut în spațiul geografic european al defunctului Imperiu Otoman, construiseră structuri de guvernare democratică încă din timpul secolului al XIX-lea. În aceste state-națiune, clasa politică locală a apelat la conceptul de națiune pentru a transforma legăturile tradiționale în angajamente care să includă sfere civile mai largi. Unul dintre mijloacele concrete prin care s-a realizat această transformare profundă a fost reprezentat de înființarea de biserici naționale autocefale, așa cum, în 1832 s-a înființat în Serbia, apoi în 1833 în Grecia, ulterior, în 1865 în România pentru ca apoi în 1870 să se împlinească în Exarhatul Bulgar.

Aceste noi biserici au oferit mediu necesar edificării unei noi structuri sociale, peste anterioarele relații tradiționale ale comunităților, care vor șterge vechile cutume ale istoriei din această parte de lume și vor introduce paradigme naționale noi. Deși nu trebuie uitat faptul că instituția autocefaliei teritoriale este expresia tradiției ortodoxe, construcția unor Biserici naționale în sud-estul Europei a trecut dincolo de spațiul geografic ecleziastic și a asigurat infrastructura necesară din punct de vedere material și ideologic în scopul însămânțării ideii de națiune în inima și mintea popoarelor.

Dobândirea autocefaliei canonice în cadrul Bisericilor-națiune, mai puțin în cadrul Serbiei, a fost de lungă durată și, ca atare, marcat de ample tensiuni. Spre exemplu, în acest sens, în România, proeminentă a fost problema secularizării averilor bisericesti provenite din arendarea moșiilor mănăstirilor închinatelor locurilor sfinte¹¹, pe când în Grecia și Bulgaria au fost dezbătute intens teme de canonicitate. În spațiul ideologic al acestor

11 Victor Slăvescu, *Finanțele României sub Cuza-Vodă*, vol. II, Editura Fundației Culturale Magazin Istoric, București, 2003, p. 327.

state devine evident faptul că noile biserici naționale au reprezentat un ingredient critic în realizarea statului modern prin modelarea relației dintre Ortodoxie și naționalitate, realizându-se în acest fel o legătură între Biserica și națiune esențială în construirea identității naționale. Prin urmare, este firesc să vorbim despre ortodocși sârbi, ortodocși greci, ortodocși bulgari sau ortodocși români și așa mai departe. În acest fel, istoricii consideră că vechiul tipar reprezentat de relația dintre imperiu, Biserică și stat a fost, pur și simplu, înlocuit de corelarea statului cu Biserica prin intermediul conceptului de națiune¹².

Îmbinarea conservatorismului religios și naționalismului este departe de a fi singura schimbare care a avut loc în țările ortodoxe din răsăritul Europei. Multe dintre schimbări însă se înfăptuiesc doar în statistici și în discursul oficial. Un exemplu elocvent în acest sens îl constituie în mod de nețăgăduit tot Biserica Ortodoxă Rusă, prin faptul că a căutat adapteze noii sale identități, realitatea socială și politică, precum și inedita situație pluralistă pe care era noul tip de „secularism structural”¹³ post-sovietic le propune. Biserica Ortodoxă Rusă a adoptat o viziune care comportă două aspecte reprezentative ce descriu lumea care opune în mod convenabil „(neo)liberalismul secular”¹⁴ trăinicieii Sfintei Tradiții. Acesta este motivul pentru care Biserica analizează în mod critic și cu severitate „universul antropocentric” care fundamentează ceea ce considerăm a fi perspectiva „viziunii neoliberale asupra lumii”, tot astfel în modul în care pune în lumină felul în care libertatea individuală deplină, în sensul ei de valoare supremă, atrage atenția asupra faptului că există pericole ale unui „nou totalitarism” care amenință să dizolve comunitatea asupra noțiunii de „păcat”¹⁵.

12 V. N. Makrides, „Why are Orthodox churches particularly prone to nationalization and even to nationalism?”, *St. Vladimir's Theological Quarterly*, 57, 3–4/2013, pp. 325–352 și p. 332.

13 A. Agadjanian, & K. Rousselet, „Globalization and Identity Discourse in Russian Orthodoxy”, în V. Roudometof, A. Agadjanian, & J. Pankhurst (Eds.), *Eastern Orthodoxy in a Global Age. Tradition Faces the Twenty-first Century*, Altamira Press, 2016, (pp. 29–58), p. 30.

14 Idem, „Introduction. In V. Roudometof”, A. Agadjanian, & J. Pankhurst (Eds.), *Eastern Orthodoxy in a Global Age. Tradition Faces the Twenty-first Century*, Altamira Press, 2005, (pp. 3–22), p. 6

15 *Ibidem*.

Unitatea relației dintre Biserică și Stat

Ceea ce conferă unitatea relației dintre Biserică și Stat în lumea ortodoxă și constituie argumentul comun al cercetării noastre, rezidă din trecutul comun de sorginte bizantină, așa cum spunea renumitul istoric și om politic N. Iorga, „Bizanț după Bizanț”¹⁶, și nu din influențele politice, valorile constituționale ori prevederile legilor statelor actuale. Este un fapt real și o normalitate în ziua de azi, ca țările ortodoxe din partea de răsărit a Europei, ca edificii ale unor linii istorice distincte ce își construiesc diferit viitorul politic, economic și geostrategic, să dezvolte proiecte de țară care să corespundă propriilor interese pe baza aceluiași fond cultural bizantin comun. Între toate acestea, însă, Ortodoxia rusă se distinge de celelalte țări ortodoxe, deoarece a fost într-o continuă dispută cu imperialismul otoman. De asemenea, trebuie spus că Grecia și Cipru, care au fost sub stăpânirea otomană, sunt țări ortodoxe care nu au cunoscut regimul comunist până în 1989 și au cunoscut, timp de decenii, într-o mai mare ori mai mică măsură, autoritarismul Imperiului Sovietic. Totodată, alte țări, ca fosta Iugoslavia, a ieșit de sub influența comunismului abia în anii 2000, când s-a fărâmițat într-o constelație de state distincte. Țări ca România, Grecia, Bulgaria, acum fac parte din alianțe occidentale care au ca adversar ideologic și militar, după începerea războiului din Ucraina din 2021, un Imperiu Rus oficial ortodox și multe alte state asiatice care, prin prisma globalizării, au cunoscut puternice dezvoltări economice și militare.

Treptat, țările ortodoxe din răsăritul Europei, precum: Grecia în 1981, Cipru în 2004, Bulgaria și România în 2007, au devenit membre ale Uniunii Europene, în timp ce Serbia, Moldova și Ucraina se află pe diferite trepte de aderare la acest spațiu politic și economic. Fiecare țară în discuție a realizat diferite nivele de accesare și integrare a statutului european pe mai multe paliere, precum: drepturile omului, cu deosebire pe latura religioasă a acestora, sau diferite moduri de articulare al principiilor democrației și liberalismului politic, a libertății de exprimare și a respectării minorităților naționale.

Prin urmare, relația dintre biserică și stat în lumea ortodoxă este caracterizată de o diversitate și de o multitudine de viziuni și abordări ce reflectă o variată tipuri de modele ale relației dintre biserică și stat, modele ce sunt definite cu formule precum *biserică înființată* sau *separaționism strict*.

16 Cf. N. Iorga, *Bizanț după Bizanț*, Editura enciclopedică română, București, 1972.

Un adevărat paradox al acestui subiect, care evidențiază dificultatea pe care o comportă acesta, reiese din modul în care standardele occidentale caută să fie articulate în mod particular fiecărei țări din răsăritul european. Spre exemplu, în context juridic, atunci când se face referire la cât de etatizată este o anumită țară, se vorbește despre un *model separaționist* în relația dintre biserică și stat, după cum l-a dezvoltat Rusia, de tip autoritar și în mod evident mai puțin democratic și liberal, spre deosebire de Grecia, în care statul nu s-a implicat complet și nu a dezvoltat în amănunt relația dintre instituțiile statului și ale bisericii.

Cu toate acestea, diferite ori nu, în mod real sau doar aparent, structurile fundamentale ale relației dintre biserică și stat în răsăritul european ortodox sunt constituite pe principiul *simfoniei bizantine* care pune accentele pe strânsa relație dintre biserică și națiune¹⁷ atât de profund încât ortodoxia aproape că este considerată una și aceeași cu identitatea etnică și culturală a unui stat.

Idealul suprem al conceptului de simfonie bizantină vine din profunzimile modelului politic bizantin și, în context ortodox contemporan, contribuie la formularea în mod specific a relației dintre biserică și stat, evidențiind cooperarea și loialitatea reciprocă ale acestor structuri instituționale distincte în scopul deservirii prosperității poporului în care, membrii bisericii sunt și consecvenți și stabili cetățeni ai statului. Din aceste motive, cu rarissime excepții, în lumea ortodoxă răsăriteană, discuțiile referitoare la relația bisericii cu statul sunt formulate exclusiv în baza noțiunii de *simfonie bizantină*.

Mai mult decât atât, gândirea oamenilor politici din aceste țări ortodoxe, indiferent de ideologia partidului pe care îl promovează sau de orientarea laică ori religioasă¹⁸, este profund impregnată de idealul ortodoxiei naționale. Și aceasta pentru că în aceste țări ortodoxia se identifică cu națiunea, motiv pentru care este firesc ca fiecare stat să își exprime identitatea națională ca fiind ortodoxă și biserica în termeni naționali. Dincolo de câștigul de partid pe care urmăresc să îl obțină acest tip de politicieni și de practica voalată de instrumentalizare a religiei în folosul puterii politice,

17 Ioan-Gheorghe Rotaru, "Aspects of the Relationship between Church and State", *Jurnalul Libertății de Conștiință (Journal for Freedom of Conscience)*, vol.10 (2022), nr.2, pp. 585-595.

18 V. N. Makrides, "Why are Orthodox Churches Particularly Prone to Nationalization and even to Nationalism?", in *St. Vladimir's theological Quarterly*, 57/2013, p. 331.

ideile lor nu sunt noi, ci pun în lumină vechimea gândirii popoarelor creștine din răsăritul Europei care și-au asumat de-a lungul istoriei identitatea ortodoxă ca religie a naturii lor etnice.

Mărturia publică a bisericii și a teologiei

Problema relației dintre biserică și stat în lumea ortodoxă din răsăritul european este marcată de provocările secularizării¹⁹ cauzată de modernitate și post-modernitate. Din perspectiva creștinătății răsăritene a Europei, efectele secularizării asupra creștinismul occidental, care constituie o adevărată provocare pentru ortodoxia răsăriteană de azi, ce devine tot mai conștientă de transformările cărora este necesar să se adapteze pentru a le răspunde, cum de fapt a făcut-o dintotdeauna, contextualizând certitudinile de credință impermeabilității lumii ultra-tehnologizate a lumii de azi, sunt tot mai evidente. De aceea, în relația sa cu statul generator de politici și culturi etatiste, biserica este conștientă că nu poate rămâne imună față de secularizare, fundament al actualei globalizări a lumii. Politologul greco-american Efi Fokas comentează în acest sens meditănd asupra ortodoxiei grecești de azi: „În timp ce diferențele de secularizare între o diviziune noțională est-vest sunt larg acceptate, există o divergență vizibilă în perspectivele academice cu privire la ceea ce ne rezervă viitorul în acest domeniu. Mai exact, rămâne întrebarea dacă Europa de Est va continua să fie neseclară sau altfel seculară, sau dacă se va seculariza în timp și în special sub influența Europei de Vest. David Martin, de exemplu, vede ortodoxia creștină ca fiind rezistentă la secularizare care vine din Europa de Vest și din Uniunea Europeană în special. Specialitățile în evoluția istorică a relației dintre religie și națiune și dintre biserică și stat în contexte ortodoxe conduc, după Martin, la un alt tip de secularizare. Dintr-o perspectivă diferită, Peter Berger prezice secularizarea iminentă a lumii ortodoxe, prin integrarea în instituțiile europene. Berger consideră că secularizarea Europei de Vest este o forță puternică care se răspândește spre est, în sfera UE. conform ortodoxiei lui Berger nu este în măsură să „asigure imunitate” împotriva acestei dezvoltări”²⁰.

19 Ioan-Gheorghe Rotaru, „Aspecte ale secularizării și ale omului secularizat”, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa*, (2006), L-LI, nr.1, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, pp. 251-266.

20 E. Fokas, „‘Eastern’ Orthodoxy and ‘Western’ Secularization in Contemporary Europe”, in *Religion, State and Society*, 40/2012, p. 396.

Se pare că este nevoie de o dezbătare mult mai amplă pentru a consuma o astfel de temă, însă, ceea ce este evident, reiese din faptul că atât conceptul de *simfonie bizantină*, noțiunea de *ortodoxie națională* și *etatizarea bisericii* constituie tot atâtea subiecte de interpretare și prezentare a lumii ortodoxe din răsăritul Europei pe câte debateri deocamdată generează. Mai ales dacă ținem cont de faptul că viața creștină, potrivit modelului oferit de Cartea Facerii în cap. 12 unde Avraam este prezentat ca pelerin în lumea aceasta, rămâne o noțiune fundamental religioasă ce definește creștinul folosind mai multe concepte moderne ale mișcării și călătoriei, precum: străin, înstrăinare, migrație, diaspora, exod, exil ori autoexilare, ceea ce face ca acesta să fie „cel care se mișcă spre, nu cel care rămâne înăuntru”, potrivit filozofului francez Régis Debray²¹.

De fapt, insistența cu care creștinismul ortodox răsăritean încearcă să își definească identitatea, apelând la justificări înrădăcinate în istorie spre a argumenta adevărul unei ortodoxii naționale, similare în mare parte cu teoriile și mitologiile grecești în care națiunea greacă modernă este considerată *noul popor ales al lui Dumnezeu*, promovarea de către imperialismul rus actual a ideologiilor *Sfânta Rusie* și *a treia Romă* pentru a susține și motiva mișcarea slavofilă, regatul medieval al Serbiei care prezintă poporul sârb ca *popor slujitor lui Dumnezeu*, unicitatea arabismului antiohian sau caracterul latin al ortodoxiei românești ș.a., contribuie în mod nefericit la intensificarea sentimentului izolaționist în regiunile creștine unde ortodoxia este promovată ca aparținând națiunii. Astfel, dezvoltarea unui narcisism cultural local și a unei autosuficiențe intelectuale și promovarea unei viziuni esențialmente metafizice a unei comunități identitare etnic și cultural pe care istoria să nu o poată afecta, continuă să fie în rândul națiunilor ortodoxe o realitate echivalată cu identitatea bisericii.

În acest context, însă, biserica ortodoxă din răsăritul european, a abordat promovarea unui discurs ecleziastic deschis, fundamental ecumenic, în care referințele la națiune și dimensiunile ideologice ale erei constantiniene nu mai constituie expresiile unei autenticități și a unei identități religioase de tip ortodox, deoarece noua realitate a devenit o condiție practică, urgentă și indispensabilă, pe care biserica nu o mai poate amâna, pentru ca țările din această parte a lumii să nu mai trăiască în utopia unei istorii fabricate din umbrele trecutului, ci să se poziționeze într-o *sobornici-*

21 R. Debray, *Dieu, un itinéraire*, Odile Jacob Poches, Paris, 2003, pp. 195-196.

tate deschisă, după cum spunea părinte Stăniloae, spre viitorul european către care popoarele pe care le au în păstorie tind, adică: „participarea activă a tuturor credincioșilor la bunurile spirituale ale lui Cristos în duhul deplinei comuniuni, aceasta constituind însăși Biserica în calitate de organism sau de trup al lui Cristos”²². Sunt realități care trebuie afirmate, deoarece în lipsa acestora revelația divină nu se articulează pe deplin istoriei unui popor și prin urmare lumii întregi, motiv pentru care rugăciunile bisericii nu mai contribuie la realizarea dialogului dintre pământ și cer. Astfel, în acest context, biserica²³ nu mai luptă pentru viața lumii și nici nu își împlinște menirea profetică de a fi conștiința poporului lui Dumnezeu.

Principala preocupare a bisericii ortodoxe, ca atare, este dată de reformularea caracterelor de creștin și de ortodox ale statului pentru a redefini societatea creștină din perspectiva metafizicii lumii actuale și nu a unei civilizații ale cărei orizonturi sunt reprezentări ale unor noțiuni și concepte istorice. Biserica trebuie să repună pe firmamentul popoarelor strălucirea ei și menirea ei eshatologică care să de-a naștere unei pocăințe profunde în sufletul oamenilor. Menirea ei este să pregătească omenirea pentru Împărăția lui Dumnezeu. Roadele lucrărilor ei liturgice, filantropice și misionare centrate pe Hristos trebuie să fie mult mai bine distribuite comunităților creștine de azi.

În acest fel, biserica ortodoxă din țările creștine ale răsăritului european, în loc să angajeze popoarele de aici într-o febrilă căutare a reînnoirii spirituale și a unei reformări interne, trebuie să se axeze pe dezvoltarea resurselor și metodelor prin care să își adreseze cât mai eficient mesajul ei eshatologic în sfera publică prin activități tot mai înfloritoare, depășind contextul societății tradiționale de tip închis. Dacă rămâne în actuala paradigmă, vocea teologică a bisericii este doar ecou al unor îndepărtate ere istorice, mai ales că, mediul politic, din cauza intereselor de partid, va prefera să vorbească despre o biserică și o națiune a timpurilor medievale și pre-moderne pentru a-și promova propriile interese în numele solidarității și dreptății populare.

22 D. Stăniloae, „Coordonatele ecumenismului din punct de vedere ortodox”, în *Orthodoxia*, Anul XIX, nr. 4, 1967, pp. 513-514.

23 Ioan-Gheorghe Rotaru, „Misiunea Bisericii în societate”, *Timotheus – Incursiuni Teologice Tematice* 4 (2), 2017, pp. 57-76.

Concluzii

În contextul gândirii ortodoxe, considerăm că răspunsul pe care îl poate oferi biserica este strâns legat de dimensiunea ei eshatologică legată de dialectica relației dintre prezent și viitor, dintre *deja* sau *acum* și *nu încă*, orizont care definește dintotdeauna realitatea bisericii în lume. Mai mult decât atât, eshatologia bisericii oferă lumii perspectiva unei vieți în care credinciosul creștin se află mereu la distanță de interesele lumii, refuzând să se așeze în cursul istoriei și să se identifice astfel cu problemele seculare și etatiste ale acesteia. Este o abordare senină, curată, dezinteresată și constructivă totodată, care respectă viziunile și culturile lumii, oferind ca alternativă un model de viață personală. De aceea, abordarea eshatologică a bisericii este una care iartă cele petrecute în trecut și, prin credință, propovăduiește un viitor în care istoria se împlinește spre îndumnezeirea lumii. De fapt, este suspendarea definitivă a tuturor sensurilor pe care le-a stabilit istoria și eradicarea tuturor îndoielilor umane, adică pacea cerească ca supremă și constantă îmbogățire a ființei umane.

Bibliografie:

- BENDIX, R., *Kings or people? Power and the mandate to rule*, Berkeley, University of California Press, 1978.
- DEBRAY, R., *Dieu, un itinéraire*, Paris, Odile Jacob Poches, 2003.
- FOKAS, E., „‘Eastern’ Orthodoxy and ‘Western’ Secularization in Contemporary Europe”, in *Religion, State and Society*, 40/2012.
- IORGA, N., *Bizanț după Bizanț*, București, Editura enciclopedică română, 1972.
- PANKHURST, A. Agadjanian, & J., „Introduction”, in V. Roudometof, A. Agadjanian, & J. Pankhurst, (Eds.), *Eastern Orthodoxy in a Global Age. Tradition Faces the Twenty-first Century*, Altamira Press, 2005, pp. 3–22.
- PANKHURST, V.; ROUDOMETOF, A.; AGADJANIAN, J., (Eds.), *Eastern Orthodoxy in a Global Age. Tradition Faces the Twenty-first Century*, Altamira Press, 2016, pp. 29–58.
- POSPIELOVSKY, D., *The Orthodox Church in the history of Russia*, Crestwood, NY, St. Vladimir’s Seminary Press, 1998.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, „Aspecte ale secularizării și ale omului secularizat”, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa*, (2006), L-LI, nr.1, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, pp. 251-266.

- ✦ ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Globalization and its effect on religion", *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (eds.), Les Arcs, France, Iarsic, 2014, vol.1, nr.1, pp.532-541.
- ✦ ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Misiunea Bisericii în societate", *Timotheus – Incursiuni Teologice Tematice* 4 (2), 2017, pp. 57-76.
- ✦ ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Aspects of the Relationship between Church and State", *Jurnalul Libertății de Conștiință (Journal for Freedom of Conscience)*, vol.10 (2022), nr.2, pp. 585-595.
- ✦ ROUDOMETOF, Victor, "Church, State, and Political Culture in Orthodox Christianity", Oxford, Oxford University Press, 2019, pp.1-24.
- ✦ SLĂVESCU, Victor, *Finanțele României sub Cuza-Vodă*, 2 vol., București, Editura Fundației Culturale Magazin Istoric, 2003.
- ✦ STĂNILOAE, D., "Coordonatele ecumenismului din punct de vedere ortodox", în *Ortodoxia*, Anul XIX, nr. 4, 1967, pp. 513-536.
- ✦ MAKRIDES, V. N., "Why are Orthodox churches particularly prone to nationalization and even to nationalism?", in *St. Vladimir's Theological Quarterly*, 57, 3-4/2013, pp. 325-352.